

292490

ION CANDREA

DIN COPILĂRIA MEA

AMINTIRI ȘI IMPRESII

CITITE
ÎN LICEUL DIN BRAD
ÎN ZIUA DE 19 SEPTEMBRIE 1937,
CU OCAZIUNEA COMEMORĂRII ÎMPLINIRII
ALOR 50 ANI DELA ÎNSCRIEREA
ÎN CLASA I-a A ACESTUI
LICEU

ORADEA
TIPOGRAFIA ROMĂNEASCĂ
1937

ION CANDREA

DIN COPILĂRIA MEA

AMINTIRI ȘI IMPRESII

CITITE
ÎN LICEUL DIN BRAD
ÎN ZIUA DE 19 SEPTEMBRIE 1937,
CU OCAZIUNEA COMEMORĂRII ÎMPLINIRII
ALOR 50 ANI DELA ÎNSCRIEREA
ÎN CLASA I-a A ACESTUI
LICEU

BCU Cluj-Napoca

RBCFG202400015

ORADEA
TIPOGRAFIA ROMÂNEASCĂ
1937

292490

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D-I CANDIN CIOCAN directorul liceului :

„Are cuvântul fostul elev Ion Candrea, actualmente notar public, președintele Camerei Notarilor Publici Oradea“.

*Domnule Director,
Onorat Corp Profesorat,
Iubiți elevi, Dragii mei foști Colegi,
Doamnelor și Domnilor,*

Sunt 50 de ani de atunci... Cinzeci de ani de când am pășit pentru întâia dată pe pământul acestui orașel... Cinzeci de ani de când ne-am înscris ca elevi în clasa I-a a Gimnaziului din Brad. Și acum noi cei rămași în viață am venit să prăznuim acest eveniment, să ne mai vedem și să ne mai îmbrățișăm odată, poate pentru ultima oară. Am venit să ne închinăm memoriei aceluia, cari au înființat acest focar de cultură românească, precum și memoriei foștilor noștri profesori și să salutăm cu toată dragostea și stima pe iubitul nostru fost profesor Ștefan Albu, unicul care a mai rămas în viață dintre toți profesorii noștri și am venit în fine să evo-

căm trecutul și să stăm un moment de vorbă cu copilăria noastră, care n'o să se mai reîntoarcă niciodată.

Copilărie, cuvânt magic, copilărie, cuvânt plin de farmec, unde ești tu copilărie cu sburdălniciile și cu jocurile tale nevinovate? Unde sunteți voi prietenii și colegii mei de odinioară cu cari am început gimnaziul, cum se spunea pe atunci? Cei mai mulți dintre voi V'ați dus pentru totdeauna. Voi Silviu Cutean, Gavril Rancea, Ștefan și Ioan Fărcaș, Nicolae Palade, Tiberiu Tisu, Vasile Motora și atâția alții, cari nu ați răspuns la apelul nominal de azi, vă dormiți de mult somnul de veci, „sub glie și sub cruce“, iar noi cei veniți la praznicul de azi, nu mai avem în ochii noștri focul tinereței și pe umerii noștri apasă povara anilor și în loc de păr negru și buclat, avem părul alb și tața brăzdată de lupta vieții și de vitregia vremurilor.

Și când evoc copilăria, îmi iau voie să schițez câteva amintiri din copilăria mea și din timpul petrecut în Brad.

Dar să luăm firul dela început și să prezentăm lucrurile în ordine cronologică.

Am văzut lumina zilei în comuna Neagra, din țara moșilor, a acelor moși cari au

cutreerat și cutreeră și azi țara, cu cercuri și cu ciubere.

Din frageda mea copilărie nu-mi aduc aminte de prea multe lucruri, totuși îmi reamintesc că-mi făcea o deosebită plăcere să umblu după cuiburi de paseri și să pescuiesc. Dar aveam și o altă pasiune: îmi plăcea mult să mă urc în turnul bisericii și să trag clopotul. Nu era alt copil, care să fi știut trage clopotul cel mare mai bine decât mine. Dacă clopotarul Ion Albu, care a ajuns vârsta de 90 de ani, se ducea la târg la Câmpeni, sau peste tot absentă de acasă, pe mine mă numea ca locșitor și eu mă achitam cu fală și cu conștiinciositate de însărcinarea ce mi se făcea. Bine înțeles aveam eu și ajutoarele mele: pe fratele meu Alexandru și pe vărul Ilarie. Când se reîntorcea acasă, Ion Albu ne aducea fiecăruia, drept onorar, câte un creion din acelea de un crucer.

Dar au fost cazuri, când eu îl substituam și pe morarul nostru cu numele Anghel. Când acesta era ocupat cu alte lucruri, eu îi țineam locul, căci știam să ferec piatra și să pornesc moara.

Vă asigur, că în mine s'a pierdut un clopotar și un morar de mâna întâi.

Primele mele cunoștințe de carte le-am primit în școala din comuna mea natală, dela dascălul Gheorghe Stan. Școala din Neagra își are însemnătatea ei, prin faptul că acolo a început să învețe carte și eroul nostru național Avram Iancu.

După ce am învățat să scriu și să citesc bine, mama m'a dus la școala din Câmpeni. Mi-a rămas în vie memorie dela această școală harnicul dascăl Nicolae Corcheș, fiul tribunului Corcheș din anii 1848, un bun pedagog și un excelent violonist și totodată și un apreciat pictor în arta bisericească. De altă parte îmi aduc aminte de o împrejurare demnă de remarcat.

Pe vremea când am fost la școala din Câmpeni, la ocaziuni festive cântam cântări naționale, ba cu ocaziunea unui maial am cântat pe strada din Câmpeni chiar și „Marșul lui Iancu“, fără ca lucrul acesta să fi fost observat de către vigilența stăpânirii de pe atunci. Bine că în aceia atmosferă de o puritate absolut românească, ferită de orice miazme străine, par'că și ungerii erau mai blajini și mai înțelegători.

În Câmpeni am șezut la verișoara mea Zorița Candrea, care pe atunci era măritată cu Ion Cristea, notar, tata avocatului

Dr. Nicodim Cristea din Cluj și văr cu I. P. S. Sa Patriarhul Miron. Imi aduc aminte, că verișoara mea m'a trimis odată să-i aduc din băcănia lui Löwi, trei muscani. Ea știam, că există în lume muscani, adică ruși, dar nu văzusem nici când un muscan viu și eram curios să văd cum vor fi muscanii, pe cari îi dorea verișoara mea. Imi închipuiam, că în magazia lui Löwi vor fi doar muscani adevărași. Mare mi-a fost însă mirarea când Löwi mi-a pus în mână trei păscuși așa numiți rusli (muscani).

Notarul Ion Cristea venea de multe ori foarte târziu acasă. Odată s'a întâmplat că a venit cam după miezul nopții și cum eu îmi durmisem primul somn, la sosirea și intrarea lui în cameră m'am trezit și am voit să mă îmbrac, crezând că e timpul sculării. Văzând Cristea lucrul acesta m'a întrebat: „Ce faci măi loane“? *Mă strâng*, am răspuns eu. Cristea era din Toplița și nu înțelegea dialectul moșilor și nu știa ce înseamnă cuvântul „*mă strâng*“, de aceea crezând, că eu vorbesc în vis, m'a întrebat din nou, ce voiesc să fac și când am repetat că voiesc să *mă strâng*, el sta nedumerit până când a intervenit verișoara

mea, care i-a explicat înțelesul cuvântului, arătându-i că la Neagra oamenii când se îmbracă, spun că *se strâng*.

Verișoara mea Zorița — în prezent văd. Candin David — râde încă și azi cu multă poftă ori de câte ori îi amintesc de acest episod din copilăria mea.

În Câmpeni am stat un an și la unchiul meu Gherasim Candrea, pe vremea aceea avocat acolo, mai târziu avocat în Baia-de-Criș unde de altcum erau mai mulți copii, toți rudenii de ale lui. Acolo era ordine și disciplină. Nu cutezam să facem multe copilării. La masă stam foarte liniștiți. Când venea acasă baciul Gherasim, cum îi spuneam noi copiii, toți stam pitulași. Regretatul său fiu Alexandru (căpitanul Alexandru Candrea, care a căzut în războiul mondial), era mai petulant, mai războinic, mai neastâmpărat, dar când auzea vocea mamei sale „*Alexandre, vine tata*“ — Alexandru deodată devenea foarte mic și liniștit.

Unchiul meu Gherasim, avea o ținută foarte impunătoare și mândră, dar era și foarte sever. Eu de multe ori am zis, că în unchiul meu s'a pierdut un general comandant de corp de armată.

După absolvirea școlii din Câmpeni, se punea chestiunea, ce să fac și încotro s'o apuc? Pe tatăl meu, care fusese notar în comuna mea natală, îl pierdusem în frageda vârstă de 5 ani, iar mama mea, rămasă văduvă cu 4 copii, dintre care eu eram al treilea, nu știa ce să facă și cum să hotărească. Unchiul meu Mihail Candrea, preot în Neagra, care a ajuns vârsta de 95 ani era de părerea să merg ucenic la vre-o prăvălie. Un alt unchiu recomanda mamei să mă dea la vre-o meserie, iar bunul meu văr Gheorghe Candrea, eruditul bărbat de mai târziu, stăruia să merg la liceu, la Brad sau la Beiuș. Frații mei mai mari Alexandru și Mihai, fuseseră în Brad și absolviseră aci clasa I-a și a II-a și ca atari cunoșteau oamenii și referințele de aici, am hotărât deci să merg și eu la Brad.

În vacanță am stat la vărul meu Nicolae Candrea, notar în Vidra, care avea un defect corporal, era șchiop și din acest motiv toată lumea în zicea „Șchiopul“. Acesta îmi dăduse onorifica însărcinare să-i mân vaca la pășune pe lunca de lângă Arieș și să o păzesc și tot atunci îmi pusese în mână și o carte, legându-mi de inimă să

cetesc și să învăț poezii. Firește mintea mea de copil nu se putea împăca cu ideea să renunț la joc, ba din contră jocul figura pe planul întâi și astfel nu înțelegeam să fac trei lucruri deodată: să mă joc, să păzesc vaca și să mai învăț în același timp și carte. I-am și declarat vărului meu că sau jocul, sau vaca, sau cartea, dar toate deodată — asta nu. Vărul meu, un om foarte aspru și greu la natură, s'a cam supărat pe mine pentru treaba asta și i-a spus mamei că nu crede că voi putea învăța carte. „Dacă ceilalți doi au învățat, va învăța și acesta“ i-a replicat mama.

Apropiindu-se prima Septembrie st. v., mama a început a face pregătirile necesare în vederea călătoriei la Brad și lucrul nu era ușor, să pregătești ca văduvă trei copii pentru școală. În cursul pregătirilor mama nu înceta să-mi cânte la ureche și să mă îndemne să-învăț și să nu-i fac rușine. „Vezi dragul mamei, șchiopul zice că tu nu vei învăța, griji să nu se adeverească profeția lui“, îmi spunea de multe ori mama.

Buna mea mamă ne-a umplut desagi cu multe de toate: cu haine și cu de-ale mâncării. Că ce a pus mama în desagi

nu-mi aduc aminte, dar un lucru e sigur : a pus un săculeț cu alune și un ghiob cu smântână sau grosior, precum se zicea pe la noi. Și câte n'o mai fi pus mama. (Oamenii dela noi pe acele vremuri smântâna o numiau și vârful de lapte. Se zice, că odată venise în comuna noastră un inginer neamț, care nu prea mânca cărnuri, ci se nutria mai mult cu ouă și cu lăptării și auzindu-se lucrul acesta în sat, oamenii dau vestea unul altuia în felul următor : „Auzi vecine, ci c'o venit un domn la noi, care nu mănăcă numai ouă și vârful de pe lapte, între zmeii 'n el).

În presara plecării mi-am luat rămas bun dela rudenii : dela unchiul popa Mihai (tata avocatului Cherasim Candrea) și dela unchiul Vasile (tata Zoriței și a lui Gheorghe Candrea) și ambii mei unchi m'au cinstit cu câte un floren, ca să mai uit de durerea ce o simțiam în urma despărțirii.

În fine a sosit ziua plecării la Brad și cum moșul nu pleacă singur la drum, ci totdeauna în tovărășie — în târșăgie — precum spune el, — și eu am plecat în ziua de 1 Septembrie 1887 st. v. cu : unchiul meu Gheorghe Candrea, primar în

comuna Neagra, un om de o statură impunătoare și marțială, cu fiul său ILARIE, care împreună cu mine era candidat pentru clasa I-a gimnazială, cu frații mei Alexandru și Mihai, cel dintâi mergea în clasa a II-a, iar cel de al doilea în clasa a III-a și mai erau cu noi trei servitori, cari grijeau de noi copiii și de cei cinci cai, încărcați cu merinde pentru școală.

Am plecat de-acasă des de dimineață ca să ajungem de cu vreme la Brad. Lucru bine înțeles am plecat cu inima plină de durere și cu lacrimi în ochi — și oare, care copil nu plânge când pleacă de acasă, — pentru că părăseam casa părințească, părăseam pe mama și pe tovarășii mei de joc și în fine părăseam pădurea cu cuiburile de pasări și valea cu peștii și cu racii. Trecând dealul, am ajuns în comuna Vidra și când am trecut pe lângă casa în care s'a născut eroul nostru național Avram Iancu, cu toții ne-am descoperit ca în fața unei cruci sfinte. Unchiul meu, care-l cunoștea bine pe Iancu, în drumul nostru spre Brad ne povestea multe lucruri interesante despre Iancu. De un lucru îmi aduc bine aminte. Ne spunea unchiul, că împăratul Francisc Iosif, la câțiva ani după re-

voluția din 1848, venind din spre Deva, s'a suit pe muntele Găina, în scopul de a se întâlni cu Iancu, dar acesta nu l-a așteptat și din acest motiv, împăratul s'a supărat rău pe el. Impăratul coborînd cu suita sa de pe Găina, a luat drumul spre Câmpeni și a trecut și el pe lângă casa lui Iancu, lucru firesc, fără să se oprească.

Cele povestite atunci de unchiul meu le-am aflat confirmate, mai târziu în lucrarea lui Ion Cavaler de Pușcariu „Notițe despre întâmplările contemporane“ în cari descrie în mod amănunțit călătoria împăratului în Ardeal și la Găina. Pușcariu istorisește că, atunci când împăratul se apropia de muntele Găina, adeseori repeta cuvintele „Also, heute sehen wir den Iancu“. Când colo în vârful Găinei, unde erau pregătite porți triumfale, din mulțimea prea numeroasă și îmbrăcată în haine de sărbătoare, cine lipsește? Iancu lipsește. Iancu nicăiri. Că e pungă, că e teacă, că Iancu e bolnav, că Iancu nu se poate înfățișa, prin urmare „Heute sehen wir also den Iancu nicht“. Și Iancu nu s'a prezentat în fața împăratului nici la Vidra și nici la Câmpeni, unde împăratul a dormit o noapte. Se zice, că oamenii noștri iar fi făcut re-

proșuri lui Iancu, pentrucă nu a voit să dea față cu împăratul, la ce dânsul ar fi zis, că: „Un nebun nu se poate întâlni cu un mincinos“. Mincinosul ar fi fost împăratul Francisc Iosif, pentrucă nu s'a ținut de cuvânt și nu a îmbunătățit soarta poporului român.

În continuarea drumului nostru spre Brad am suit muntele așa numit Certej, care cade în spre stânga dela muntele Găina, am „urlat“ apoi la vale, precum spune moșul, trecând prin comuna Bulzești, vestită pentru cireșele ei așa numite „moacre“ și traversând și comuna Tomnatec.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În legătură cu drumul Bulzeștilor îmi vine în minte pășania moșului atât de cunoscută. Cică acolo s'a rostogolit la vale calul moșului cu ciuberele, și când ciuberele pe cal, când calul pe ciubere. Atunci moșul s'a scărpinat una în cap și cu resemnare a exclamat memorabilele cuvinte: „*De pagubă fu cum fu, dar îmi plăcu cum marsă*“. La Râbița am trecut Crișul și am ieșit la cârciuma din drumul, ce duce dela Baia de Criș la Brad, așa numită „La Mielu“.

Cam la orele 4 după amiazi, iată-ne sosiți în Brad. În fața prăvăliei lui Seres

Arpad, vecină cu prăvălia lui Kugel, (azi piața Libertății) ne oprim și văd că frații mei Alexandru și Mihai, salută cu respect pe un domn înalt, elegant, cam negriciu și foarte afabil. Era profesorul Vasile Boneu, pe care lucru firesc, frații mei îl cunoșteau. M'am apropiat și eu cu Ilarie și timizi cum eram, am salutat și noi. Boneu era fire comunicativă și s'a împrietenit bine cu unchiul meu. După ce i-am comunicat d-lui profesor, că dorim să fim încartiruiți la D-Sa Boneu ne-a invitat la el acasă. Doamna Boneu ne-a primit cu toată dragostea și văzând că suntem cam supărați și cam abătuți, se nizuia să ne facă să uităm de casa părințească. Ea știa, ce ne doare!

În ziua următoare am mers la gimnaziu și ne-am înscris. Imi aduc aminte că fi-ierlatul Gheorghe Părău, m'a întrebat, dacă știu ungurește. „Tudsz magyarul“ ? „Tudom“, am răspuns eu. „Akkor nem tudsz“, a reflectat el. Eu nu înțelegeam de ce a spus el că nu știu, când eu am declarat că știu.

Dacă nu mă'nșel, prelegerile s'au început numai în ziua a patra a lunii Septembrie cu chemarea Duhului Sfânt, celebrată de către directorul Vasile Demian.

S'au început apoi prelegerile.

Religia o propunea directorul Vasile Demian. Om de o bunătate extraordinară. Ne captiva cu figura lui simpatică și impunătoare și cu sonoritatea vocii lui.

Limba română o propunea d-l Ștefan Albu. Ce să spun despre acest distins profesor, despre acest suflet bun și nobil? Spun atât, că explica frumos, liniștit și pe înțelesul tuturor. Știa să se coboare la mentalitatea noastră și noi cu toții îl înțelegem. Nu-mi aduc aminte, ca profesorul Albu, să fi aplicat vreodată vreunui băiat pedeapsă, sau să-l fi dojenit aspru pentru vreo neglijență, sau incorectitudine. Dacă dojenea pe cineva era calm și binevoitor. Pe mine m-a avut drag. Imi aduc aminte că, odată m'a încredințat să ascult eu, înainte de a intra el în clasă, pe vreo doi trei colegi mai slăbuți. Am satisfăcut însărcinării și eram grozav de fălos de cinstea ce mi se făcuse. Dorim, ca bunul Dumnezeu să lungească firul vieții d-lui profesor Albu, că D-Voastre brădenii să-l mai aveți mult timp în mijlocul D-Voastre.

Cu limba maghiară era Gheorghe Părau. Om bun, știa foarte bine ungurește și pretindea să învățăm și noi limba ma-

ghiară. Când se plimba prin fața băncilor cu piciorul lui cam șchiop și se scărpină în sprinceană și în barbă, era semnul că „Gyuri bácsi“, după cum îl numeam noi în afară de școală, nu e bine dispus. „Tândală, iară n'ai învățat, lasă că ți-oi arăta eu ție“, aceste erau cuvintele, cu cari înfrunta Gheorghe Părău pe cei mai slăbuți și pe cei, pe cari îi prindea cu lecția neînvățată.

Limba latină și matematica le propunea Constantin Costin și dânsul era și profesorul nostru de clasă. O persoană cu înfățișarea elegantă, aristocratică și foarte autoritar. Când intra în clasă toți stăteam așa, că se putea auzi și musca. Dacă nu știai, te prindea de părul de pe frunte și te onora cu cuvintele: „Măgărușule, de ce nu ai învățat?“ Eu de limba latină, la început, eram foarte încântat. Când am văzut că rosa înseamnă roză, aqua înseamnă apă, manus-mână, panis-pâne, lepor-iepure și așa mai departe, am cugetat că limba latină este foarte ușoară, numai mai târziu am văzut că lucrul nu e tocmai așa, când am ajuns la acuzativul cu infinitiv și la prepozițiile, cari cer acuzativul și ablativul, m'am încurcat deabinelea și

m'am cam speriat, dar totuși am învățat prepozițiile, așa precum nemuritorul Timotei Cipariu le-a așezat în gramatica sa. Iacă așa :

apud-ad-ob-penes-propter-
iuxta-per-secundum-preter-
inter-circum-circa-versus-
contra-erga si adversus,
prope-pone-post și supra
ante-extra-intra-infra

cis și citra-trans și ultra,

dar dintre prepozițiile cari cer ablativul nu-mi mai aduc aminte decât numai de :
tenus-sine-pro-și pre.

A trebuit să învăț latina și prepozițiile de mai sus, că dacă nu, d-l Costin m'ar fi onorat și pe mine cu epitetul de „măgăruș“ și m'ar fi tras de părul de pe frunte. M'ar putea trage acum pe mine d-l Costin de părul meu de pe cap !

În legătură cu limba latină îmi vine în minte un caz nostim, ce afirmative s'a întâmplat cu un elev la un gimnaziu, al cărui nume îl retac. Profesorul întrebă pe elev : „Mă, cum vei traduce tu propoziția asta : „Cocostârcul mîncă broasca“, la ce elevul, fără să se gândească mult, răspunde : „Cocostârcas mîncas broascas“. Că ce a

urmat după acest răspuns, despre asta face cronica.

Și acum vin la acela, care a fost mai aproape de sufletul meu, vin la profesorul Vasile Boneu. Om drept și cu suflet și inimă bună față de elevi, dar profesor foarte sever. Dacă nu știai te bătea focul. Nu te slăbea din: „ticăitule“ și din când în când te mai gratula și cu câte o palmă, dar accentuez, era om bun și ajuta unde era nevoie. Explică frumos, cu deosebire istoria romanilor. Vorbia pe larg despre regii Romei: Romulus, Numa Pompiliu, Servius Tullius, Tarquiniu Superbul, despre vitejia lui Mucius Scaevola, care ajuns în mâinile dușmanilor Romei, a preferat să-și țină mâna pe foc și să și-o ardă, decât să-și trădeze patria. Se însuflețea, când vorbea de virtuțile femeii romane, în special de Veturia, mama lui Coriolan, care și-a oprit fiul de a intra în Roma cu oastea dușmană, salvând astfel Roma de invazia dușmană. Atunci a spus Coriolan memorabilele cuvinte: „Mamă, mamă, Roma ai salvat-o, dar pe fiul tău l-ai pierdut“.

Din limba germană prof. Boneu ne

omora cu verbele irregulare. Imi sună și acum în urechi o parte din aceste verbe:

backen, buck, gebacken,
dringen, drang, gedrungen,
fliegen, flog, geflogen,
fahren, fuhr, gefahren și cealalte.

Am luat folosul limbii germane în liceul din Beiuș. Acolo limba germană se începea numai în clasa a III-a, pe când la Brad se începea în clasa I-a, deci noi, față de beiușeni, eram înainte, adică în „for“ cu doi ani. Ne-a și lăudat profesorul dr. Florian Stan din Beiuș, pe noi cari am trecut dela Brad la Beiuș, pentru cunoștințele noastre din limba germană.

În clasa a IV-a am avut ca profesor pe neuitatul și regretatul Dr. Pavel Oprea. Acest distins bărbat de școală, care propunea cu multă conștiinciositate limba maghiară, explica atât de frumos „trilogia Toldi“, admirabilul produs al marelui poet maghiar Arany Ioan, și era bun, prietenos și înțelegător.

În clasele primare funcționau ca învățători Petru Rimbaș și Ioan Gherman, cari propuneau și în gimnaziu. Cel dintâi, care avea o scrisoare admirabilă, propunea caligrafia și dacă-mi aduc bine aminte și

gimnastica, iar cel de al doilea cântul. Ambii erau bărbați foarte distinși și cu multă bunăvoință față de elevi.

Era să uit pe unul dintre foștii mei profesori, pe Demetriu Horvat. Tot ce mi-a rămas în minte despre acest distins profesor e că a propus, paremi-se, în clasa a III-a, limba maghiară. Venise la Brad dela Arad, unde fusese profesor la teologie, dar a stat puțin la acest gimnaziu. Era un om foarte simpatic și-i plăcea să glumească fin cu elevii. Cu deosebire pe prietenul Ion Jantea îl lua la țintă, dar Jantea — care era cel mai petulant între noi — îi riposta foarte isteț. După cât știu, Horvat dela Brad a trecut la liceul din Turnu-Severin, unde a funcționat ca director. La bătrânețe s'a tras la fratele său Andrei Horvat, protopop în Oradea, unde a și murit.

Pentru ca tabloul să fie complet, mai amintesc că pedel al gimnaziului era unul cu numele Giurgiu, un om mic și îndesat, foarte cum se cade și serviabil. Nu era ca de pildă Costan Dringó, fost pe vremuri pedel la gimnaziul din Beiuș. Acesta era arogant și dacă cineva îl întreba, cine e în sala profesorală, Dringó răspundea: „Suntem numai noi de noi profesorii“.

La finea anului am fost clasificat cu nota generală: bine, dar din unele obiecte am avut și nota: distins. Vă puteți închipui ce ochi mari a făcut vărul meu Șchio-pul, când a auzit de rezultatul final al clasei I-a.

În clasa I-a, precum și în celelalte clase, cei mai buni erau Ștefan Fărcaș, Lazar Vraciu, Aurel și Virgil Cioban, Silviu Cutean și Corneliu Popescu. Între cei bunișori era și Ion Jantea și Toma Roșu, acest din urmă, poreclit de noi Thomas Roth. Eu, după cât îmi aduc aminte, mă măsuram cu Silviu Cutean și cu Aurel Cioban. Cel mai diligent și cel mai bun dintre toți era însă, Vasile Stan, actualul arhiepiscop și vicar al Metropoliei Ardealului. Slab de tot nu era nici unul. Toți erau băieți buni și silitori.

Amintesc aci că la Gimnaziul din Brad au învățat carte mai mulți tineri, din cari s'au ales bărbați foarte distinși și au ocupat, și unii ocupă și azi poziții înalte. Arăt aci câteva persoane: Enea Hodoș, profesor, Dr. Pavel Oprea profesor și director, Dr. Gheorghe Candrea, prof. și ziarist, Dr. Iustin Ardelean, avocat, (redactorul Vul-

turului), Dr. Nicolae Robu, medic, Petru Pipoș prof., Ioan Moța, protopop-ziarist, Dr. Ioan Radu, profesor și director, Ion Rusu Abrudeanul, ziarist și frații Vraciu, unul profesor, iar celalalt medic. În afară de aceștia au frecventat școala din Brad, Generalul de Divizie Nicolau, acesta originar din comuna Secătura, moț și el și Generalul Sabin Banciu, Comandantul Diviziei 17-a Infanterie din Oradea, originar din Brad. Cei doi generali sunt fala armatei, iar fostul nostru coleg P. S. Sa arhiereul Vasile Stan, este fala bisericii.

La familia Boneu am stat în cartier 3 ani. Boneu, pe vremea aceea, ședea în casa cea veche, vis-a-vis de doctorul Körmendy și de un restaurant, în care era o sală mare, unde se țineau reprezentațiile teatrale și se aranjau balurile.

Apropos. Îmi vin în minte balurile. Când se aranja câte un bal și d-na Boneu, cu surorile ei: D-șoara Nidi și Doamna German, erau gata de bal, noi copiii, ne uitam la ele ca la niște icoane frumoase și eu mă gândeam în mine, dacă-mi va fi dat vreodată și mie fericirea să merg la bal. Ardă-le focul de baluri. Acum m'am săturat de ele. Dat fiind că soția mea e pre-

ședinta Reuniunii Femeilor Române din Oradea, în fiecare an aranjază mai câte un bal, mai câteva ceaiuri, de cele dansante, și ea, în calitate de președintă, trebuie să ia parte la toate aceste baluri și ceaiuri, ba și la balurile altor societăți și eu sărmanul de mine, cu capul meu pleșuv și cu povara alor 61 ani pe umeri, trebuie să merg cu ea și de multe ori trebuie să stau până dimineața și să mă delectez — vorba vine — în dansul tinerilor. De câte ori privesc aceste dansuri, involuntar îmi vine în minte vorba ceea: „Bătrânețe, bătrânețe, cum te-ași da pe tinerețe“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Din timpul cât am stat în cartir la Boneu, am cele mai plăcute suveniri. Eram sărac, dar — vorba aia — trăiam destul de bine. Doamna Boneu se îngrijea, ca bucătăreasa ei să ne pregătească și nouă de ale mâncării, — noi cumpăram alimentele, iar Mărie-bucătăreasa, supranumită și Mărie țigana pentru fața ei creolă, le pregătea, după cum știa ea, dar câte odată nu era ce pregăti și atunci mâncam răbdări prăjite.

Îmi vine în minte că, odată, rămăsesem

fără cină. N'aveam bani și n'aveam nimic la dispoziție. Luând cunoștință despre această tristă împrejurare mama lui Boneu, — o femeie bună ca pâinea lui Dumnezeu — a comunicat lucrul acesta Doamnei Boneu și atunci ni s'a făcut o mămăligă (coleşă, precum spunea Boneu) N-rul 1 cu brânză de pe Valea Bârgăului, locul de origine al lui Boneu. Boneu ținea brânza într'un butoi din cămară și dacă-mi aduc bine aminte, noi din când în când ne-am mai uitat în acest butoi ca să vedem dacă nu cumva s'a strical brânza.

Și acum Vă spun un lucru, dar vă rog că acesta să rămână între noi.

În podul dela cămara unde se păstra brânza, erau adunate de mai mulți ani, multe sute de caiete conținând lucrările scrise ale elevilor. Noi am dat năvala asupra acestor caiete, le-am dus la piață și le-am vândut pipărcarilor pentru câțiva cruceri. Când s'a constatat lipsa acestor caiete, cari de alfel nu reprezentau decât o valoare minimă, noi am fost cei cari ne-am mirat mai mult de dispariția lor.

Dar vă mai povestesc ceva. Când, în serile de iarnă, d-l Boneu se ducea, împreună cu Doamna, la socrul său Aron

Feier și puneam mâna pe notesul, în care erau scrise notele, nu era mai mare plăcere pentru noi decât aceia să vedem, cum suntem clasificați din limba germană, istorie și din geografie.

În cartir la Boneu, între alții, erau și Iacob Pop Andron, originar și el de pe Valea Bârgăului și Simion Oniciu din Buninginea.

Imi vine în minte un epizod hazliu în legătură cu Simion Oniciu, Acesta primia în fiecare zi de Joi de acasă din Buninginea câte un ghiob mare cu lapte acru, foarte bun. Oniciu își punea ghiobul în ladă și seara își făcea patul pe ladă și se culca mai de vreme ca noi, foarte liniștit, ca și gazda bun, care și-a pus avu-tul la adăpost sigur. Într'o seară noi ceilalți am stat mai mult și cam pe la miezul nopții, ne-a prins foamea. Ce era de făcut? Am ridicat încet pe Oniciu de pe ladă, fără ca dânsul să se trezească, am deschis lada, am mâncat jumătate din lapte, apoi am pus ghiobul iară la loc și pe Oniciu pe ladă, ca și când nu s'ar fi întâmplat nimic. Dimineața când s'a trezit prietenul Oniciu și a constatat că jumătate

din lapte îi lipsea, nu înțelegea ce s'a petrecut și cum a dispărut laptele. Când am recunoscut isprava noastră, Oniciu era să denunțe cazul lui Boneu și numai cu mare greutate l-am reținut. Sărmanul Oniciu a murit pe câmpul de luptă pe frontul rusesc. Era un băiat foarte bun.

Dar îmi reamintesc ceva interesant și despre Iacob Pop Andron. Pe vremea aceea nu era compactor în Brad și Pop Andron făcea pe compactorul. Își câștigase omul dexteritate atât de mare, încât lega cărțile celorlalți copii foarte frumos și pe lângă o taxă foarte modestă. Andron, care umbla în cisme, în calitatea lui de compactor, avea un cușit, pe care cateodată îl purta pe tureacul cisme. Odată s'a întâmplat că Boneu l-a chemat în camera sa într'un ton cam răstit. Noi ceilalți copii, ca să-l speriem, i-am zis: „Acum te bătu focul tău Androane, — te omoară Boneu“. — „Nu-mi zguduie prezența spiritului“, a răspuns Andron, arătând spre cușitul de pe tureacul cisme. Expresia asta o învățase Andron din manualul de Istoria Romanilor de Nicolae Petra Petrescu, unde se spunea despre Anibal, că în fața dușmanului și a pericolului nu-și pierde curagiul și nu-i-se

zguduia prezența spiritului. Nu știu ce s'a ales de Pop Andron, care deasemenea era un băiat bun și inteligent.

Ca elevi aveam și noi distracțiile noastre. Una dintre acestea era că Duminica după amiazi ne adunam în dosul bisericii și acolo dansam. Dacă îmi aduc bine aminte, veneau în societatea noastră și câteva fetișcane, cam de etatea noastră. Colegul nostru Ion Matei, numit *Ion piculașul*, zicea admirabil din fluer, iar noi cântam cu vocea :

*Pe o stâncă neagră
Intr'un vechiu castel
Unde curge 'n vale
Un râu mititel*

*Plânge și suspină
Tânăra domnișă
Dulce și suavă
Ca o garofișă,*

și la acordurile acestui marș, am învățat să dansăm . . . cuadrilul. Amicul Lazar Vraciu da tactul și el era aranjatorul principal, iar noi ceilalți copii și fete eram dansatorii. Prietenul Aurel Cioban era unul dintre cei mai sânguincioși frecvențatori ai dansului.

Când mă gândesc la jocurile nevino-vate și la dansurile acestea copilărești, îmi vine să exclam : „Fă-ne Doamne iar copii.“

Cât am stat în cartir la profesorul Boneu, ne culcam târziu și ne sculam dimineață. Pe vremea aceea Boneu se pregătea la ceva examen de specialitate și seara sta mult, studia și el. Noi nu îndrăzneam să ne culcăm atâta vreme cât vedeam lumină în camera lui, care era vecină cu camera noastră. Noi controlam prin gaura cheii dela ușă, dacă mai este lumină și când vedeam că lumina s'a stins, era semnul că Boneu s'a culcat și atunci o dam dungă și noi. Dimineața cam pe la ora 6, auzeam vocea lui Boneu : „Sus copii, Mihai, Oniciu, Dârlea, Pop Andron . . . sus băieți“ și noi ne ridicam de jumătate în pat și simulam că ne îmbrăcăm, dar îndată ce se retrăgea Boneu în camera lui, noi ne lăsam iară în culcușul nostru. Nu peste mult apărea din nou Boneu în pragul ușii cu cuvintele : „Ticăișilor, dar nu v'ați sculat?“ și atunci nu știam cum să ne îmbrăcăm mai repede.

Primăvara ne sculam și mai de dimineață. Îmi reamintesc că eu, când era timpul frumos și cald, dimineața cercetam pe prietenul meu Aurel Cioban, care locuia

la Cioplea și apoi ambii ne duceam prin arinii de pe din sus de moara lui Aron Feier și acolo învățam Istoria Romanilor, care ne era un studiu foarte plăcut. Virgil Cioban nu ținea cu noi, el învăța singur.

Pe vremea aceea, Vasile, băiatul lui Boneu, era copil de vreo doi-trei ani și cum era foarte drăguț, ne făcea o deosebită plăcere, să ne jucăm cu el. Dacă întrebam băiatul, cum îl așiamă, el ne răspundea: Sica Ben Hoia dom, adică Vasile Boneu Horia domn, iar când îl întrebam, unde merge, răspundea: „Megu baie iaie vin“, adică merg la Baie (Baia de Criș), dar iară vin. Și cu cine mergi? Cu Tecla in doamna, adecă cu mamă-sa Doamna, Otilia Tecla Boneu. Acest Sica Ben, azi e pensionar și după cât știu face advocatură în Arad.

Când am fost în clasa a IV-a, am locuit la nana Marta? Cine n'a cunoscut pe Nana Marta? Făcea colaci admirabili și pot să spun, că colaci mai buni ca la ea n-am mâncat pe acele vremuri. Colacii nanei Marta erau renumiți și toți studenții gustau din colacii nanei Marta.

Ca elev de clasa a IV-a eu am făcut și pe profesorul. Nana Marta locuia în vecinătatea familiei profesorului Rimbaș și D-na Rimbaș mă rugase să dau instrucție din limba germană fiicei sale, d-rei Letiția. Nu-mi aduc aminte, în ce măsură am satisfăcut datoriei mele de profesor. Poate d-ra Letiția actualmente D-na Chișa, își va aduce mai bine aminte, de felul cum am făcut instrucția din limba germană și de progresul ce l-a dovedit în această limbă.

Ce să vă mai spun de Brad? Cârnaței, adică virșli mai buni ca în Brad iară n'am mâncat în viața mea, dar nici cutcușii nu erau de disprețuit. Cu o ocaziune am rugat pe colegul meu Dr. Șefan Hărăguș, notar public în Oradea, ginerele profesorului Boneu, să-mi aducă la Oradea câteva perechi de virșli din Brad și dânsul s'a executat. Dar virșli aduși de el par'că nu au fost așa de buni ca pe vremuri și eu nu știu ce s'a schimbat: virșli din Brad, sau gustul meu?

Din cele povestite rezultă, că noi — cari înainte de asta cu 50 de ani ne-am înscris la gimnaziul din Brad și am frecventat această școală — am trecut peste multe mizerii și neajunsuri și am luptat cu

multe greutăți, dar am răzbit, pentru că am avut credință în Dumnezeu și am avut sârguință de fier, dar am avut și un noroc: am avut profesori cu suflet și cu inimă românească.

Noi aici în Brăd, în edificiul cel vechiu al gimnazului, unde profesorii nici nu aveau o catedră de dai, doamne, ci prelegeau dela o masă simplă, am învățat carte și am învățat cu atâte temeinicie, încât și azi — după 50 de ani — ne aducem aminte de unele lucruri în legătură cu învățământul. Noi nu am învățat la lumină electrică, ci la lumină de său și la lampa cu petrol, noi nu am venit la școală cu trenul sau cu automobilul, ci în cazul cel mai bun am venit călări, sau cu căruța, iar unii dintre noi veneau cu desagii în spate. Noi nu am avut burse și nu am avut internate și cămine. Iar voi elevii de azi, unde sunteți voi? Dați-vă voi oare seamă de deosebirea ce există între timpurile în cari am învățat noi și între timpurile în cari învățați voi carte? Să nu credeți, voi mlădițe tinere, că de pildă fostul nostru coleg, P. S. Sa Arhiereul Vasile Stan s'a îmbuibat în bine. Nu, — și el a cunoscut greutățile vieții de student de pe acele timpuri și

le-am cunoscut și noi, toți aceia cari am studiat în Brad sau la alte gimnazii.

După terminarea gimnaziului din Brad, soarta ne-a aruncat în diferite părți ale țării, pe la diferite școli și după ce am terminat și școlile superioare și am avut o diplomă în mână, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu muncă cinstită, unii — cei mai mulți dintre noi — am ajuns situații frumoase, dar în situațiile aceste nicicând nu ne-am uitat de gimnaziul din Brad și de cei cari ne-au fost binefăcătorii noștri. Nu am uitat și nu vom uita nici de ceea ce datorim neamului.

Suntem veseli că bunul Dumnezeu ne-a învrednicit să ajungem și să vedem cu ochii noștri împlinirea visului nostru milenar: Unirea tuturor românilor și să trăim sub domnia unui Rege român.

De încheiere rog pe domnii profesorii să planteze în sufletul elevilor, cari sunt puși sub oblăduirea lor, sentimente religioase, sentimente de iubirea de neam, de Țară și de Rege. Creșteți domnilor profesori din elevii acestui liceu caractere, pentru că țara românească are nevoie mare de caractere ferme.

Pe voi iubiți tineri, vă rog să ascultați de cuvintele și de învățăturile profesorilor voștri, înlipăriți-vă în mintea voastră tinerască tot ce vă vor spune profesorii voștri, învățați carte, cultivați-vă mintea și sufletul, dar în același timp îngrijiți-vă și corpul, pentru că țara are și va avea nevoie nu numai de mintea, dar și de brațele voastre și voi veți avea datoria să o apărați contra tuturor dușmanilor. Fiți cu credință în Dumnezeu și nizuiți-vă să deveniți oameni harnici, fiii devotați ai neamului și cetățeni demni și conștienți ai acestei țări, a scumpei noastre României-Mari, unită și întregită pentru totdeauna, pe vecii vecilor.

BIBL. UNIV. CLUJ

0986 10. 11. 1938

EXEMPLAR LEGAL